

JANKOVICS JÓZSEF

Wesselényi Ferenc nádor nyelvi játéka

Két levelének közlésével

Különös hangulatban lehetett Wesselényi Ferenc palatinus 1664 júniusának a Gömör megyei Sümőcén (Sümece, Királyhegyalja, Šumiac) töltött 29. napján. Három levelének fogalmazványát-másolatát ismerjük ezzel a dátummal: íródeákjának diktált levelei címzettje Lippay György esztergomi érsek és testvére, Ferenc, jezsuita atya, valamint „Pál püspök”, valószínűleg Ivanovics (Ivanics) Pál pálos szerzetes, tinnini püspök. Az országos gondokkal és magánbajokkal – 1663 végére a bécsi udvar kiszorította őt a tényleges hatalomból, a haza sorsa iránti őszinte aggodalma, a hírnevén esett foltok és súlyos betegsége – egyaránt küzdő nádor a magyar nyelv iránti érdeklődésével és évdő stílusparódiával igyekezett magát felvidítani, Pál püspököt pedig „megját-szódtatni”. Az érseket személyes sorsának tragikusra fordulásáról tudósítja érzékletes képekkel és szenvedélyes hangja ellenére is megadó beletörődéssel: „az Udvarnak bizony nem írok, mivel éppen minden autoritástul rekesztetett ember vagyok”, jellemzi helyzetét, s a közélet sűrűjéből, a világtól elvonulva inkább „Murányi kősziklás barlangban bújván, ez világ játékját szemlélem, mostohaságán bánkódom, s javán örvendek”. Szégyenli, hogy ő, aki tanultsága szerint korábban „ezereknek parancsolt”, most, a haza legszükségebb napjaiban „haszontalan heverővé” tétetett.¹

A másik levél címzettjéhez, Ferenc páterhez, „mint a magyaros magyarság kútfe-jéhez” – egyben közbenjárását kérvén az esztergomi érseknél –, azért folyamodik so-raival tudatlansága szégyenét félretéve, hogy világosítsa fel őt egy fülének-szemének egyaránt ismeretlen szó jelentéséről. „Mivel az táján egy oly magyar szót hallottam, kit sem értek, sem tudok, az az Jagendorff Hercegnek Kassán ilyen írást írtak: Az jó halál megfojtotta parsitját. Che vol dire, édes Paterem, az a parsitja, kegyelmedet kérem, tanítson meg engem az fojtott parsitjára.” Mint Pázmány *Kalauzának* segítségével kiderült, a parsit-pázsit (átvitelt értelemben: kezdetben, fiatal, zsenge korában, szárba szökkenése előtt) jelentésű szavunkkal alkotott szólásra kérdezett rá a nádor, jöllehet, levele más részének tanúsága szerint azért megsejtette a lényegét.² (Tényleg létezett ilyen irodalmi értékű textus, a sors különös kegye, hogy – amint arra Fazekas

¹ MOL, Kamarai Levéltár, E 199, a Wesselényi-család levéltára, (a továbbiakban: E 199) 9. cs. IV/4t. 646. (75.) A levelek nem Wesselényi kezével íródtak, a június 29-eiek azonos kéztől származnak. Aláírás nincs. Az újévi köszöntőlevél Pál püspökhöz gondosan kiírt, a betűket nem köti, hanem egyenként írja le.

² *Uo.*, 617. (35.) Az egész kérdéshez, a levél közlését a személyek azonosításával, lásd: JANKOVICS József, *Wesselényi Ferenc nádor szemantikai érdeklődése = Ötvös Péter Festschrift*, összeáll. FONT Zsuzsa, KESERŰ Gizella, Szeged, Szegedi Egyetem, 2006 (Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 29), 97–106.

Sándor köszönettel vett levelében, majd az MTA Irodalomtudományi Intézetében tartott előadásában figyelmeztetett – a kérdezett szöveg hely a *Sebes agynak késő sisak* című versben ránk is hagyományozódott!)³

A levélíró azt is közli Ferenc páterrel, hogy jelentéstani kérdésével azért nem fordul Pál püspökhöz – az aznapi harmadik levél⁴ címzettjéhez –, mert „őkegyelme nyomtatós szókban is meg szokott botlani, s ugyan csötölve orrán, orrán tétováz”.

A barátjának mondott Pál püspök nyelvi fordulatairól Wesselényi vagy nem lehetett túl nagy véleményrel, vagy nehézkesnek tartotta, s valószínűleg ennek a címzett is tudatában lehetett, ezért jellemzi az ironikus-játékos évődő hang, esetleg stilusparódia, amellyel arra utal, hogy a püspök túl igényes stilisztza, aki hatalmasan irtja a magyar nyelvben felbukkanó idegen mondatszerkesztést. Annyi mindenesetre feltételezhető, hogy a magyar nyelv szabályaitól, a nyelvszokástól és a gyakorlattól eltérő, szándékosan helytelen todalékolással, idegen – szlovák, német – szerkezetű mondatok imitációjával roppant szellemes nyelvi játékot űz Wesselényi Ferenc. Hogy a levél címzettje valóban közel állt a nádorhoz, illetve személyes kapcsolatuk bizalmassága és mélysége megengedi számára ezt a hangnemet, arra a másikkal itt közölt, újévi köszöntés alkalmából született misszilis a bizonyíték.⁵ Az ország megromlott helyzetét előidéző morális züllésről a vallásos áhitat nyelvén szóló, Zrínyit is visszhangzó, zaklatott dikciójú szöveg Wesselényi legbensőbb gondjairól vall mintegy gyóntatójának, lelki barátjának. A levelet biblikus képrendszere, stiláris ereje, vallomásos líraisága, verset idéző ritmikus prózába való többszöri áthajlása a magyar levéltudomány kiemelkedő darabjai közé emeli. A szövegnek a szerzőre – valószínűleg jezsuita iskolázottsága és felesége, Széchy Mária keresztneve miatt is – jellemző sajátossága még a Mária-kultusz jegyeinek hangsúlyos jelenléte. Erre a címzett tevékenysége is ösztönözhetette: Pál püspök 1663-ban Máriavölgyből Pozsonyba, majd onnan a lepoglavai kolostorba menekítette a csodatévő Mária-képet.

A Lippay érseknek szóló, fentebb idézett levélben ugyanezzel a motívummal jelzi, hogy alig három évvel halála előtt látszólag már beletörődött sorsába, s bár azokat gyalázatosnak tartja, elfogadta a világ ostorcsapásait: „De ezeket hagyom az én Istenemre, s az szeplőtelen Szent Szűz édes Anyámra, tudják, miért engedik ez gyalázatot rajtam.” Wesselényiek Mária-kultuszát jelentősen megalapozták a Pozsonyban és Nagyszombatban is működő Szűz Mária látogatásáról elnevezett társulat Nádaszi János-kiadványai, amelyeket Wesselényi Ferencnek és feleségének, illetve Ádám fiuknak ajánlottak, nyilván a megfelelő támogatás fejében (*RMNY* III, 2237, 2238, *RMK* III, 1885, *RMK* III, 2212).

³ A Bethlen Gáborhoz csatlakozott János György (1577–1624), Brandenburg őrgrófja, Jägendorf hercege Kassa környéki haláláról e sorokkal ír a szerző: „Hallottam volt régen, / Hogy vezerli Isten, / Szegény ember szándékát, / Mert Nemzeczégemnek, / Kassán fujtatta megh, / Az jó Halál parsittyát, / Léssen mégh valaha, / Hogy testemnek hamva, / Támaszt ugyan gyámolát.” *RMKT*, XVII/8. 44. (s. a. r. KOMLOVSZKI Tibor, STOLL Béla.)

⁴ E 199, IV/4t. 618. (36.)

⁵ E 199, IV/4t. 616. (33.)

I.

Szolgalom Kegielmednek

Igen megh feleitet[t]e engem Kegielmed, nekem se nem írja semit, se nem paranczollya, aszt mondának sokan, az ki vilagban fia, mind ilyen feleitő ember, io van dolgot kglmednek, mert a' szép falatokal csak meg lakja kegielmed, ottan ha maga nem írja kglmed, kerem az meltóságos Esztergami Ersek Vram gratiaiban megh tarcsa engem. Ezek utan mind adigh éllyen keglmed, migh lehet, az töbit auf olé manir⁶, ercse ra kegielmed.

Maradván regi igaz Barattja szolgálja.

Sümöczén, 29. Junii, 1664.

II.

Reverendissime Domine, Amice observandissime.

Salutem et servitiorum meorum paratissimam commendationem. Midőn utolsó kétség fojtogatna, látván, Istenünket bántott bűnünk áradóan reánk folytató ostora, melyben éppen elmerüeglen [sic!] vagyunk, mint egy mély örvényben lebukván, minden turbukolandó⁷ öbleit meg buvározttatván, kívánván valami vigasztalásnak kisebb ösvénkéjét is megmaradásunknak cirkálnom⁸, leltem, de nem egyébét, hanem reménytelen minden jóban rekesztett zárlást, és zsámoly nélkül romlott istápot, s ha Áronnak bimbóztatott s megvirágoztatott vesszeje⁹, Istennek Szent Anna közben vétő erekléje, s felfeszítettett JESUS érdeme, Atyaisten előtt kérelése, haragját s ostorát nem enyhíti, veszedelemnek leszünk mindnyájan fiai: isszuk mert most is az bűnt, irigység, csalárdság uralkodik bennünk, jótúl szivóltatik [sic!] s terhelyetik lelkünk, s pászmánként foglaltatik bűnünk, el merült s vakított bűnünk, naponkint annak dögleletes habarcsában mint sertés marha¹⁰ heverünk, s onnét megalázott s törödelmes szívvel tisztulni nem igyekezünk, kit ha tovább is követünk, eljün rettenetes ítéletünk, s fogcsikorgatással kárhoztató napunk. Így törődván, aggódván, szemeim könnyhullásával, sóhajto fohászkodásommal ez új esztendőben alázatos könyörgésemben Megváltóm eleiben drága Szent Anna méhében, minket vegyen kegyelmében, vegyen kegyességében, ájtozva reménykedtem, s mindnyájunkért teprengettem; ez új esztendő legyen üdvességes s állandó egészséges és kellemetes, mivel küldetett ez levelem nem úgy, mint színes,¹¹ hanem szeretetből szíves,¹² legyen magyarságod is valaha ékes.

⁶ Amint szokásos.

⁷ Póznával vizet felkavaró.

⁸ Kémlelnem, kutatnom.

⁹ Mózes, IV. 17., Pál levele a zsidókhoz, 9. 4.

¹⁰ Disznó.

¹¹ Színlelő.

¹² Szívből jövő.

Írtam fergeteges hideg időben, Lőcsére indult zuzmarázos¹² időben, nagy, fáradtságos munkát vévén előmben, az új esztendőnek első napja beléptében, Terchová¹³ nevű falum jelenlétében, ezerhatszáz hatvannégyben.

Reverendissimae Dominationis Vestrae
Amicus ad serviendum paratissimus

---

¹³ Zúzmarás.

¹⁴ Terhely, Terchová, Trencsén vm. (Szlovákia)

A levél szövege más színű tintával és más kézzel javítva, a hiányzó ékezetek a szavak fölé írva: ösvénkéjét jav. ebből: özvénkéjét; vesszeje jav. ebből: veszeje; pászmánkint jav. ebből: pásmán <k>kint; dögleletes jav. ebből: döglöletes; aggódván jav. ebből: agódván; időben jav. ebből: údüben (2x); Lőczére jav. ebből: Lőczőre; léptében jav. ebből: lépésében.